

© Нікіфоров П. О., Сторощук Б. Д., Загородна Н. М., Дячук М. П., 2011
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

БІБЛІОГРАФІЯ ЧЕРНІВЕЦЬКИХ ДЖЕРЕЛ ТВОРЧОСТІ Й. А. ШУМПЕТЕРА

Розглядається науковий феномен творчості видатного вченого-економіста Йозефа Алоїза Шумпетера з точки зору його науково-педагогічної роботи на початку ХХ ст. в Чернівецькому університеті. Розкривається структура, якісні та кількісні характеристики бібліографічного покажчика праць Й.А.Шумпетера, укладеного на основі багатого архіву Наукової бібліотеки Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Ключові слова: Йозеф Алоїз Шумпетер, Чернівецький університет, бібліографічний покажчик.

В 1909 році в Чернівцях розпочав свою професорську кар'єру молодий талановитий австрійський вчений Йозеф Алоїз Шумпетер, котрий заслужив світову славу, залишив помітний слід в багатьох галузях світової науки, став одним з найвидатніших вчених ХХ ст. Феномен Й. Шумпетера як і під час його активної творчої діяльності так і в сучасних умовах посідає особливе місце в історії економічної науки і залишається об'єктом наукових дискусій серед економістів та істориків, математиків і соціологів, з одного боку, а також неокласиків, кейнсіанців, лібералів, маржиналістів, інституціоналістів, марксистів - з іншого. Учень неокласичної австрійської школи маржиналізму, якого різні вчені зараховують до пізньої неокласики, інституціоналізму, неоконсерватизму або неолібералізму, викладав цілий ряд курсів економічного характеру в університетах міст Чернівці і Грац, в Японії, в Рейнському університеті Німеччини, в Колумбійському та Гарвардському університетах США, а також мав досвід практичної роботи в Міжнародному суді в Каїрі, в соціалістичному уряді Австрії після І-ї світової війни та в керівництві приватним банком.

Багаторічна робота з іноземними фондами Наукової бібліотеки, які налічують понад 600 тис. видань, виявлення публікацій відомого австрійського і американського економіста, соціолога, а в 1909-1911 рр. професора Чернівецького університету Йозефа Алоїза Шумпетера, поступово підвела до виникнення ідеї створення бібліографічного покажчика [1]. Гордістю фондів університетської книгозбірні австрійського періоду є тогочасні видання робіт Й. Шумпетера.

Сучасна економіка є глобалізованою, а кожна людина будь-якої країни в умовах такої глобалізації є часткою світової економіки. В цьому плані американські колеги Й. Шумпетера підкреслювали, що і, як людина і, як науковець-

дослідник, він був у першу чергу громадянином світу. Й. Шумпетер ніколи не любив ототожнювати себе з будь-якою національністю, групою і школою, він не був ні реформатором, ні прихильником або противником капіталізму чи соціалізму, чи будь-якої економічної доктрини; його стежа - бути незалежним дослідником та інтелектуалом.

В той же час, фігура Й.А. Шумпетера, будучи загально визнаною в історії світової економічної думки, за оцінками різних дослідників, є достатньо суперечливою. З одного боку стверджується, що "Йозеф Шумпетер був всебічним генієм", окремі дослідники навіть малюють його в образі планетарної людини, яка незалежно від інтелектуального оточення і стану економічної науки продукувала власні економічні ідеї, а з іншого - коли окремі автори починають з'ясовувати умови формування економічних поглядів Й.А. Шумпетера, розкривати джерела його економічних теорій, вони констатують, що сам вчений не завжди посилався на першоджерела своїх ідей.

Й. Шумпетер завжди намагався знаходити раціональні зерна в різних економічних концепціях - а це завдання справжнього науковця-дослідника. Наприклад, проблему співвідношення ринку і держави в економічній системі Шумпетер вважав довічною і схилив економістів до творчого врахування особливостей кожної національної економічної системи. Але ж з іншого боку, коли врахування таких особливостей стає абсолютно воно може руйнувати базові економічні чинники ринкової економіки.

Й.Шумпетер ніколи не пов'язував себе з жодною науковою школою економічної теорії, проте він значно розширив межі економічних досліджень, вийшов на існуючі у той час міждисциплінарні проблеми суспільних наук, і у процесі дослідження саме соціально-економічних процесів вимушений був розглядати так звані

"неекономічні критерії", тобто вплив неекономічних чинників на економічну динаміку. Універсальність його теорії з цього боку не підлягає сумніву, і дає можливість комплексно розглядати багато макрота мікроекономічних процесів і з політичної і з власне економічної точки зору. Яскравим прикладом даного підходу одна з трьох ключових фундаментальних праць Шумпетера, які принесли йому світове визнання, "Капіталізм, соціалізм і демократія" (1941 рік). Саме тому, багато вчених, не без підстав, вважають Шумпетера одним з теоретичних батьків окремої наукової галузі, яку ми нині називаємо соціологією.

Історію економічної науки Шумпетер розглядав як процес розвитку аналітичного апарату і методів дослідження економічних явищ. Дослідження в цьому напрямку стали завершальним етапом його наукової діяльності і остання фундаментальна праця Шумпетера "Історія економічного аналізу" (1954 рік), яка в ХХ ст. особливо в другій його половині, фактично поклала початок відповідних досліджень в багатьох країнах світу.

Якщо розглядати діяльність Шумпетера в історичному плані, то необхідно підкреслити, що формування ним власного методу економічного дослідження відбувалось в умовах жорсткого пресингу з боку представників домінуючих на той час в Австро-Угорщині історико-індивідуалістичних методів економічних досліджень. Найбільш наочно у цьому плані була полеміка щодо запровадження в економічні дослідження математичних методів, такого інструментарію, що наочно фіксував повторювані тенденції, закономірності в економіці, а отже - теоретичне узагальнення. Історична школа навпаки культивувала унікальні, специфічні, описові фрагменти господарського життя. Тому, за Шумпетером, ще з перших кроків наукового життя, закріпилась, і, власне, вже ніколи не полишала слава відступника, "білої ворони", інтелектуала-дисидента.

Наслідком для Шумпетера стали непрості стосунки з офіційною науковою елітою Австрії та Німеччини, яка не бажала бачити в своїх лавах порушника традицій. Тому Й. Шумпетер змушений був починати свою професорську кар'єру на окраїні Австро-Угорської імперії в Чернівцях. Працюючи на посаді позаштатного професора факультету держави і права Чернівецького цесарського університету імені Франца Йозефа Шумпетер відзначався широтою наукових інтересів у галузі економічних досліджень. Про це свідчать, наприклад, курси, які він читав студентам: "Народноекономічна політика", "Фінансове право", "Про соціальне страхування з особливим зваженням на його

зв'язок із торгівельною і фінансовою політикою, "Семінар із національної економіки та фінансової науки", "Тренування в аналізі газетних повідомлень про процеси на ринку грошей" [2].

Під час викладання в Чернівецькому університеті вийшла праця Шумпетера "Сутність та основний зміст теоретичної національної економіки" і мабуть, саме в цей час формувалась методологія вченого у дослідженні соціально-економічних процесів. Саме в Чернівецькому університеті Йозеф Шумпетер написав свою першу фундаментальну працю "Теорія економічного розвитку", яка була опублікована після від'їзду з Чернівців в 1912 році в австрійському місті Грац. В даній праці економічний розвиток представляється як процес "творчого руйнування", тобто постійно повторюваного виникнення і втрати монопольної влади учасників ринку, основою чого є інноваційна діяльність підприємців новаторів. Варто також відзначити, що на відміну від інших університетів України, які виникли у ХІХ столітті (Київського, Харківського, Одеського) саме в Чернівецькому університеті з першого року його заснування (з 1875 року) викладалась політекономія, існувала своєрідна "культура викладання економічної науки", а тому і Й. Шумпетер в класичному Чернівецькому університеті знайшов можливість подати свої наукові погляди, які аж ніяк не вписувались в рамки класичної школи політекономії.

Саме проведення досліджень про взаємозв'язки творчості Йозефа Алоїза Шумпетера з Чернівецьким університетом [3] наштовхнуло на думку про необхідність створення бібліографічного покажчика [1].

Наукова бібліотека Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, яка була заснована в 1852 році як Крайова публічна бібліотека і після заснування в 1875 році Чернівецького університету стала університетською бібліотекою на відміну від більшості бібліотек Австро-Угорської монархії та Німеччини змогла уникнути пожеж та масового розкрадання фондів під час двох світових воєн. Внаслідок цього, архіви даної бібліотеки містять одне з найбільших у світі зібрань різноманітних матеріалів стосовно особи Йозефа Шумпетера за першу чверть ХХ ст. Тут є, зокрема, першодруки наукових публікацій вченого, його рецензії на праці інших провідних вчених того часу, в тому числі, представників австрійської школи (наприклад, його вчителя О.Бем-Баверка) та колег по викладанню економічних дисциплін в Чернівецькому університеті (наприклад, К.Короаме), а також документи, які відображають різноманітні аспекти організації викладацької роботи Й.А.Шумпетера.

При складанні покажчика укладачі поставили перед собою завдання максимально віднайти праці Йозефа Алоїза Шумпетера, літературу про життя і діяльність вченого, розкрити посилання на твори Йозефа Алоїза Шумпетера у наукових працях його сучасників.

На першому етапі роботи було створено джерелознавчу базу даних на основі каталогів та картотек Наукової бібліотеки Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, включення до неї відомостей про наявні бібліографічні списки у книжкових виданнях та пристатейну бібліографію з енциклопедій, довідників і наукових збірників. При складанні бібліографії були опрацьовані книжкові та періодичні фонди наукової бібліотеки ЧНУ. В процесі роботи було досліджено основну частину всіх зарубіжних видань. Зокрема, опрацьовано такі розділи довоєнних фондів, які зашифровані за спеціальною систематично-форматно-кріпосною схемою за західноєвропейським типом як: національна економіка, фінансова наука і соціологічні науки, адміністрація і статистика, порівняльне право, юридична періодика, бібліографія, енциклопедії, колекції, буковинензія. Крім того повністю проглянуто іноземні книжкові та періодичні видання після 1945 р.

Весь матеріал у покажчику систематизовано у трьох розділах: 1. Праці Йозефа Алоїза Шумпетера, 2. Література про життя та діяльність Йозефа Алоїза Шумпетера, 3. Посилання на твори Йозефа Алоїза Шумпетера у наукових працях його сучасників.

Також подано додаток "Матеріали з фондів Наукової бібліотеки Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича", де вміщено титульні сторінки праць Й. А. Шумпетера та видання Чернівецького університету "Verzeichnis der öffentlichen Vorlesungen an der k. k. Franz Josephs-Universität zu Czernowitz" (список публічних лекцій) [2], "Einreichung Protokoll 1910-1911" (Журнал обліку запитів читачів бібліотеки Чернівецького університету) [4].

Друковані праці першого розділу репрезентують науковий доробок вченого, його дослідницьку, видавничу, редакторську і громадську діяльність. Перший розділ "Праці Йозефа Алоїза Шумпетера" [1; с. 19-43], складається з двох тематичних підрозділів: "Монографії, статті, рецензії, переклади", "Редактор, упорядник". Матеріали розташовано за роками публікацій. В межах кожного року видання згруповано за алфавітом. Публікації іноземними мовами подано після видань українською та російською мовами. У бібліографічних описах покажчика Й. А. Шумпетер як автор не вказується. Рецензії на

праці Й. А. Шумпетера подано після їх бібліографічного опису за алфавітом прізвищ рецензентів. Рецензії Й. Шумпетера розміщені за алфавітом прізвищ авторів. У список рецензій включені також відповіді авторів рецензованих книг.

Матеріали, що вміщено у другому розділі "Література про життя та діяльність Йозефа Алоїза Шумпетера" [1; с. 44-70] і третьому розділі "Посилання на твори Йозефа Алоїза Шумпетера у наукових працях його сучасників" [1; с. 71-85] розміщено за алфавітом прізвищ авторів та назв праць. Видання що вміщені в третьому розділі "Посилання на твори Йозефа Алоїза Шумпетера" включають праці вчених датованих починаючи з 1906 р. Після бібліографічного опису збірників, що присвячені Й. А. Шумпетеру та несуть важливу інформацію про науковий доробок сучасних дослідників, подано їх зміст.

Включені до покажчика видання опрацьовано *de visu*. До кожного з них, крім статей з періодичних видань після 1945 р. видання, подано шифр зберігання у Науковій бібліотеці Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Основна частина матеріалу, яка ввійшла до покажчика, зберігається у секторі іноземних видань відділу зберігання фондів наукової бібліотеки ЧНУ. Також включені видання з фонду Австрійської бібліотеки, які позначаються "АВ".

Довідковий апарат покажчика містить передмову від укладачів, вступну статтю, "Іменний покажчик", "Список назв творів Й. А. Шумпетера" та "Список використаних періодичних видань". Передмова "Від укладачів" дасть користувачу уявлення про зміст покажчика, його пошукові можливості. Покажчик доповнює ґрунтовна вступна стаття науковому феномену Шумпетера. Також окремо виділені основні дати життя і діяльності Й. А. Шумпетера. В іменному покажчику відображено всіх осіб, які згадуються: автори, перекладачі, редактори та інші, в дужках подано прізвища осіб, яким присвячена та чи інша публікація.

При складанні бібліографічного опису для покажчика укладачі дотримуються вимог існуючих нормативних документів. Застосовуються прийоми зведеного опису багатотомних видань. У покажчику витримана система посилань (там само, *ebenda*), яка дає можливість уникнути дублювання. Бібліографічні описи мають наскрізну нумерацію.

Відбір літератури до покажчика завершено у вересні 2011 р. Однак і до сьогодні триває робота з виявлення, розшуку книг із загального фонду бібліотеки, тому покажчик не претендує на повноту. Сподіваємося, що покажчик стане у

пригоді вченим-економістам, студентам, працівникам бібліотек, всім, хто цікавиться дослідженнями відомого австрійського і американського економіста, соціолога Йозефа Алоїза Шумпетера і продовжить стимулювати дослідження феномену його творчості.

Список літератури

1. Йозеф Алоїз Шумпетер : Праці вченого та література про нього з фондів Наукової бібліотеки Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича: бібліогр. покажч. / уклад. : Н. М. Загородна, М. П. Дячук ; наук. ред. та авт. вступ.

- статті : П. О. Нікіфоров, Б. Д. Сторощук. - Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. - 136 с.
2. Verzeichnis der öffentlichen Vorlesungen an der k.k. Franz Josephs-Universität zu Czernowitz im Wintersemester 1910/11. Beginn: 1 Oktober 1910 - Ende: 28 Februar 1911. - Czernowitz : Verlag des akademischen Senates, [1911]. - 27 S.
3. Сторощук Б.Д., Дячук М.П. Йозеф Алоїз Шумпетер і Чернівецький університет // Науковий вісник Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича: Збірник наукових праць. Вип. 557-558: Економіка. - Чернівці: Рута, 2011. - С. 3-11.
4. Einreichung Protokoll 1910-1911. - Czernowitz : K. Franz-Joseph Universität, 1910-1911. - S. 57.

Анотація

Петр Никифоров, Богдан Сторощук, Анастасия Загородна, Мария Дячук

Бібліографія черновицких джерел творчості Й.А. Шумпетера

Рассматривается научный феномен творчества выдающегося ученого-экономиста Йозефа Алоиза Шумпетера с точки зрения его научно-педагогической работе в начале XX в. в Черновицком университете. Раскрывается структура, качественные и количественные характеристики библиографического указателя трудов Й. А. Шумпетера, заключенного на основе богатого архива Научной библиотеки Черновицкого национального университета имени Юрия Федьковича.

Ключевые слова: *Йозеф Алоиз Шумпетер, Черновицкий университет, библиографический указатель.*

Summary

Petr Nikiforov. Bogdan Storoschuk, Anastasiya Zagorodna, Mariya Dyachuk

Bibliography Chernivtsy sources of creativity Y.A. Schumpeter

We consider the scientific phenomenon of the outstanding scientist and economist Joseph Alois Schumpeter in terms of its scientific and educational work in the early twentieth century. in Chernivtsi University. They describe the structure, qualitative and quantitative characteristics of bibliographic index of works by J. A. Schumpeter concluded, based on a rich archive of Scientific Library of National University of Chernivtsi Yuriy Fedkovych.

Keywords: *Joseph Alois Schumpeter, Chernivtsi University, bibliography.*